سوریالیزم وەک بیر وەک داهێنان.

(سوریالیزم بەرلەوەی ڕووانینێکی نوێخوازانە بێت بۆ ئەدەب و هونەر ، فەلسەفەیەک بوو بۆ ڕێگای ژیان)

ناڵە حەسەن

- کورتەیەک دەربارەی سوریالیزم

سوریالیزم بزووتنەوەیەکی مۆدێرنیستی ئەدەبی و هونەری بوو ، لەهەمانکات تێڕوانینێکی ڕەخنەیی گشتگیریش بوو لە داب ونەریت و لە ئایین و لە سیستەمی بەڕێوەبردنی کۆمەڵگە و لە بنەما ئابووریەکان و زۆر شتی تر ، لەم ڕیگەیەوە ئامانجیان دەربڕینی بەها مرۆییەکان و گەڕانەوە بوو بۆ خود و ئاوێزانبوون بوو لەگەڵ گومان و نیگەرانیەکان و خەون و ئارەزووەکانی مرۆڤ . سوریالیزم هەروەک ئەندرێ بریتۆن لە زۆرشوێن باسی کردووە کە لە (خۆڵەمێشی دادایەکان پێکهاتوون، یان درێژبوونەوەی ڕێچکۆڵەکانی دادایەکانن بە داهێنان و ئیزافاتی نوێوە) سوریالیزم بەدوای ساڵی ١٩٢٠ ەوە پێکهاتووە ، مانیفێستەکەشیان لە ساڵی ١٩٢٤ لەلایەن ئەندرێ بریتۆن ەوە ڕادەگەیەندرێ . کە تیایدا پێویستی و گرنگی پێکهاتنیان و پلاتفۆرم و بنەمای داهێنانەکانیان دەخاتەڕوو . وەک جیهانبینیەکی شارستانیانە بۆ ژیان و

ئایندەی مرۆڤ ، یان هەوڵدان بۆ دەستەبەرکردن و وەبەرهەمهێنانی بیری مۆدێرن وەک ئامانجێکی بەلگەنەویست لەنێو چوارچێوەی بیرکردنەوەکانی سوریالیزمدا . بۆیە چ ئەندرێ بریتۆن چ زۆرێک لە سەرچاوەکان / سوریالیزم وەک شۆڕشێکی نوێخوازی سایکۆلۆژیستی نێو پانتاییەکانی مەعریفە و داهێنان پێناسە دەکەن . سوریالیستەکان لە ئاستێکی فراوان سوودیان لە شیکارە دەروونیەکانی (سیگمۆند فرۆید و کارل یەنگ) وەردەگرت ، بەتایبەت ئیشکردن لەسەر رووبەرە نەستیەکان (unconscious) لەم ڕاستایە (نووسینی ئۆتۆماتیکی) یان بەکاردەهێنا ، بەمانای (دەربڕینی لەخۆڕایی) بەمانای بێ بیرکردنەوە و بێ کەوتنە ژێر کاریگەریەکانی لۆژیکی بیر ! . کەئەمەش پێیان وابوو ئەم تەرزە لە نووسین و دەربڕینە سەرچاوەکەی ڕاستەوخۆ لە قووڵاییەکانی ناخی مرۆڤ و لە رووبەرە نەستیەکانەوە هەڵدەقوڵێ . وە هەروەها ئیشکردن لەسەر (خەون و خوێندنەوەی هێماکانی خەون ، یان پێشاندان و ئیشکردن لەسەر بارە نائاساییەکانی مێشک و دەروونی مرۆڤ) وە بۆ تێڕوانینی میتافۆرسیانەش یان ئایدیالیستانە سوودیان لە هیگل وەرگرتووە ، لەڕووی ستایل و وێنە و هونەری زمانەوانی لە سومبولیستەکان زۆر نزیک بوون .. وە باوەڕیشیان بەوە هەبوو ورینەکانی مرۆڤ

بنووسنەوە ، لە ڕێگەی گرنگی دانیان بە زمان و ئاوێزانبوون لە نێو خەیاڵ و فەنتازیادا لەوێدا لە نێو خەونەکانیان ناماقولی ونامۆیی و باری ناهەموار و نائاساییەکانیان هەست پێدەکرد بۆیە زۆر بە چڕی بارە سەرسووڕهێنەر و ترسناکیەکانی واقیع و ژیانیان دەخستە ڕوو ! (بە ستایلێکی نامۆ و خەونئامێز) بۆ شیعر و نووسینەکانیان زمانێکی ئیرۆسی و گرنگیان بە بەها ئیرۆتیکەکان دەدا . لەگەڵ ڕاگەیەندنی مانیفێستی سوریالیزم زۆرێک لە هونەرمەند و شاعیرانی داداییەکان و زۆرێک لە نووسەر و شاعیرانی ئەوکاتەی پاریس بەتایبەت لاوەکان هاتنە نێو ئەم بزووتنەوەیە . ناسراوترین هونەرمەندەکانی ئەوکاتە (جۆن میرۆ ، مان ڕەی ، ماکس ئیرنست ، ڕێنی ماگریتی ، سلفادۆر دالی و زۆرانی تر) ، وە شاعیرەکانیش (جگە لە بریتۆن ، لویس ئەراگۆن ، ڕۆبێرت دیسنۆس ، پول ئیلوارد ، ڕێنی کریڤیل ، مێسێل لێریس ، بێنجامێن پێریت ، تریستیان تزارا و زۆرانی تر ..) سوریالیزم لە دە ساڵی یەکەم بە زۆرێک لە لە وڵاتانی ئەوروپا و ئەمریکا و بەتایبەت ئەمریکای لاتین و لە ئاستێکی زۆربەرین و بە خێراییەکی کورتماوە کاریگەریەکانی جێکەوتە دەبێت و بڵاودەبێتەوە . سوریالیزم بە هەمان شێوازی ئۆتۆماتیکی لە هونەری فۆتۆگرافی و دواتر لە هونەری سینەماش گرنگی پێدەدرێت . وە ڕاستەوخۆ بە دوای جەنگی جیهانی دووەم واتە بە دوای ساڵی ١٩٤٥ بزووتنەوەی سوریالیزم بەرەو کپبوون و سستبوون دەچێت ، هۆکارەکەش لەبەرئەوەی زۆربەی نووسەر و هونەرمەندەکانی بە ئەمریکا و بە دنیادا پەرش و بڵاو دەبنەوە .

- سوریالیزم وەک بیر وەک داهێنان

ئەوەی سەرەوە پێناسەیەک یان مێژوویەکی زۆر کورت بوو دەربارەی سوریالیزم . لەم بەشەدا هەوڵ دەدەین ڕوانگەو جیهانبینی سوریالیستەکان یان وێنەیەکی گشتگیر و هەمەلایەنە لەسەر بیری سوریالیزم و داهێنانەکانیان بەشێوەیەکی کۆنکریت بخەینە ڕوو . بەوپێیەی هەموو داهێنانە نوێیەکان ڕوانگە و بیری نوێش بەدوای خۆیاندا دەهێنن ، دەمانەوێت ئەم ڕوانگە و بیرکردنەوە نوێیانە بخەینە ڕوو ، وە ئەو شێواز و هۆکارانەش کە بیرکردنەوە نوێکانیان پێ دەربڕیوە . یان بە دیوێکی تر مەبەستمانە قسە لەسەر زمانی نووسین و ستایل و شێوازی کارکردنی سوریالیستەکان بکەین . بە کورتی مەبەستمانە لە هەموو دەرگاکان لە سوریالیزم بچینە ژوورەوە بە ئومێدی ئەوەی لەوسەرەوە بە دیدێکی ڕۆشن بێینە دەرەوە . ئێمە گوتمان سوریالیزم درێژبوونەوەی داداییزمە یان لە خۆڵەمێشی ئەوانەوە دروست بوون . لەژێر ناوێکی تر و بە جیهانبینی و شێوازێکی نوێوە . بۆیە بە پێویستی دەزانم جیاوازیەکانیان بخەمە ڕوو تا وێنەیەکی ڕۆشنمان لەسەر سوریالیزم دەست بکەوێت . بە بڕوای من گرنگترین خاڵ لەسەر داداییەکان زۆر گرنگە ئەوە ڕۆشن بکەینەوە ، بۆچی داداییزم وەکو سیمایەک یان پەیامێکی نێگەتیڤ لە نێو خوێندنەوەکان جێکەوتە ببوو . ئەمەش لەو هۆیەوە سەرچاوەی گرتبوو وەیان ڕاستەوخۆ پەیوەندی بەو سەردەمەوە هەبوو کە تیایدا لە

دایک ببوون . دادابیەکان لەژێر لرمە و شریخەی تۆپ و تانک و فرۆکەکانی جەنگی جیهانی یەکەم لە دایک بوون تەمەنی دادابیەکانیش (١٩١٤ – ١٩٢٠) نزیکەی تەنها شەش ساڵێک بوو .. لەو سەردەمانە بەتایبەت لە ساڵەکانی سەرەتا نەک هەر فەرەنسا یان ئەلمان یان ئەمریکا بەڵکە هەموو دونیا لە ئامێزی تۆخترین هەرەس ڕاکشابوو ، بە لایلایەی نائومێدی چاوی لێکدەنا ، مەرگ و وێرانبوونەکان و خاپووربوونەکان و بێ بەهاکردنی ژیان و شارستانیەت و بێ بەهاکردنی هەموو شتەکان بەشێوەیەکی زۆر قووڵ لەنێو بیرکردنەوەکانی دادابیەکان ڕەنگی دابوویەوە . کە لەلای ئەوان ژیان تا ئەوپەڕی تووڕەهاتی و بێمانایی تووڕەهاتو بێمانا بوو ! بۆیە گاڵتەیان بە هەموو شتێک دەهات ، میزیان بە هەموو شتێک دادەکرد ، لە ئاودەستەکان پێشانگایان دەکردەوە و وێنەی مۆنالیزایان دەشێواند ! لە زۆرێک سەرچاوەکان لەپاڵ داهێنانەکانیان بە بزووتنەوەکی ئەنتی هونەر بە تایبەت هونەری ئەکادیمی یان ئەنتی کۆمەڵگە دەیانناسێنن . ئەم بێئومێدبوون و نامۆیی و بێبەها سەیر کردنی ژیان و شتەکانیش بە پووچگەرا و نەهیلیزم ناوی دەبەن . نەهیلیزمی دادابیەکان سیمایەکی نێگەتیفی لێکەوتەوە .. بەمانایەک دادابیەکان لەنێو هەناوی خۆیاندا پەیامێکی نێگەتیفیان هەڵگرتبوو ! بەڵام سوریالیزم بە پێچەوانەی ئەوانەوە ، لەپاڵ هەموو نامۆیی و نیگەرانی و تێشکان و هەڵوەشاندنەوەی دیاردەو واقیع و هەموو بارەکاندا پەیامێکی پۆزەتیفیان لەنێو بیرکردنەوە و داهێنانەکانیان جێکەوتە کردبوو . ئەمەش لەپاڵ داهێنانی نوێ و بیری نوێخوازی و بەشێک لە هۆکارەکانیش بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە سوریالیستەکان لە سەردەمی دوای جەنگ لە دایک بوون . ئەوسەردەمانە سەردەمی بەسەرکەوتن گەیشتنی شۆڕشی ئۆکتۆبەر و سەدەی بیستەم ڕووەو هەستانەوە و ئاراستەی بیرکردنەوەکان ڕووەو سەر بوون . متمانەکان بۆ ژیان و بەها مرۆڤایەتیەکان لە ئاستێکی بەرز بوون . شارستانیەت و گەشەی تەکنەلۆژیا ڕووەو پێشەوە بوون . ئەم ڕوانگە ئومێدبەخشیە بۆ ژیان و بۆ بەرز سەیرکردنی مرۆڤ و بینینی ئاسۆیەکی ڕوناکبەخش بۆ ئایندە ئەمە نەک تەنها لەلای سوریالیستەکان بەڵکو لای زۆرێک لە قوتابخانە و بزووتنەوە ئەدەبی و هونەریەکانی ئەم سەردەمە ڕەنگی دابوویەوە ، بۆ نموونە هەر لەوسەردەمانە و ماوەیەک پێش ئەوان (فیوچەریزم – ئاییندەییەکان) لە ئیتالیا ، لەسەر بنەمای ئەوە دامەزرابوون کە خوازیاری تەکنەلۆژیای نوێ و خێرایی و ووزە و گەشەی شار و شارستانیەت و پێشکەوتنی کۆمەڵایەتی و زۆرێک لەوشتانەی کە لە خزمەت ژیان و مرۆڤ دابوون . یان قوتابخانەی (Constructivism بنیاتنەرەکان) لە ڕوسیا .. ئەوانیش خوازیاری بیناکردنەوە و گەشەی تەکنەلۆژیا و گەشەی شارستانیەت و شتی لەم بابەتە بوون ... تەنانەت (پۆست- ئیمپرۆسیۆنیزمەکانیش) کە لەکۆتایی سەدەی نۆزدەیەم دروست ببوون کە تا ئەوکاتانەش درێژەیان هەبوو ئەمانیش ڕوانگە و جیهانبینیەکانیان ڕووەو پێشکەوتنی کۆمەلایەتی و گرنگی دان بوو بە خەون و خەیاڵەکانی خودی مرۆڤ . ئامانجی سەرەکی سوریالیستەکانیش سەپۆرتکردن و سەلماندن و گەڕانەوە بوو بۆ خەون و ئارەزووەکان و بەرز ڕاگرتنی غەریزە و بەها مرۆڤایەتیەکان . ئیشکردن بوو لەسەر گۆشە و کایە جیاوازەکانی هەستە لاشعوریەکانی نێو ناخی مرۆڤ . دەیانەویست واقیع بگونجێنن لەگەڵ خەون و هیواکانیان .. یان دەیانەویست شەڕ لەگەل واقیع بکەن ئەو واقیعەی کە پڕاوپڕە لە دیاردەی ناماقووڵی و نامۆیی و هەلی بوەشیننەوە و خوازیاری واقیعیک بوون کە لەنێو خەون و خەیاڵی مرۆڤەکاندا هەبوو ، یەن هەروەک " ئۆکتۆڤیۆ پاز " دەڵێت (سوریالیزم بزووتنەوەیەکی شۆڕشگێڕ بوو ، چونکە ئامانجیان گەڕاندنەوەی ڕەسەن بوو بۆ ڕەسەن) بەمانایەکی تر ، ئامانجیان گەڕاندنەوەی بنەڕەت و حەقیقەتی واقیعەکان بوو ! دەتوانین بڵێین ئەمەش بنەما و هێڵە سەرەکیەکانی زۆربەی زۆری قوتابخانە و بزووتنەوەکانی سەردەمی مۆدێرنیزم بوو ، هیگل لەمبارەیەوە دەربارەی

یەکێک لە جیاوازیەکانی نێوان ڕۆمانسیزم و مۆدێرنیزم دا دەڵێت (ڕۆمانسیزم وێنەی بابەت دەکێشێت پاشان لەگەڵ خۆیدا بە ئەبستراکتی دەکاتەوە - بەڵام مۆدێرنیزم خۆی بە پرۆژە دەکات لەنێو بوونێکی چەسپاو و بابەتی) بەمانایەک نیگا و ڕوانینەکانی ڕۆمانسیاکان لەسەر دەرەوەی خودی مرۆڤ بووە . وەک وەسفکردن و وێنەگرتنی جوانیەکانی سروشت و خوداوەند و بابەتەکانی تر .. بەڵام مۆدێرنیزم ڕاستەوخۆ ئیشی لەسەر خود و غەریزەکانی ناخی مرۆڤ کردووە ، واتە لەنێو خەم و خەون و ئارەزووەکانی ناخی خۆیەوە بۆ دەرەوە و ڕووبەرەکانی چواردەوری خۆی ڕووانیوە . ئەندرێ بریتۆن خۆی کەسێک بووە دەربارەی دەرمان و نەخۆشی خوێندوویەتی ، لە نەخۆشخانە لە بەشی دەروونی ئیشی کردووە ، بە تایبەت لە بەشی عەمەلیاتی دەمار . لەسەردەمی جەنگی جیهانی یەکەم بێئەندازە باری نائاسایی مێشک و نائاسایی دەروونی سەربازەکان دەبینێت کەلەژێر کەریگەریەکانی جەنگ تووشی شێتی و داڕووخانی باری دەروونی و مێشکی ببوون . هەمیشە گوێی لە وڕێنە و لە قسە نائاساییەکانی نەخۆشەکان دەگرت . ئەم بارە ناهەموارە زیاتر یارمەتیدەر بوو بۆی تا زیاتر ئاوێزان و تێکەڵاوی مەعریفە و شیکارە دەروونیەکانی" سیگمۆند فرۆید " ببێت وە بە قووڵی دەست بە دیراسە و خوێندنەوەیان بکات و لەنزیکەوەش پەیوەندیەکانی لەگەڵ فرۆید دامەزرێنێت . سوریالیستەکان بە شێوەیەکی

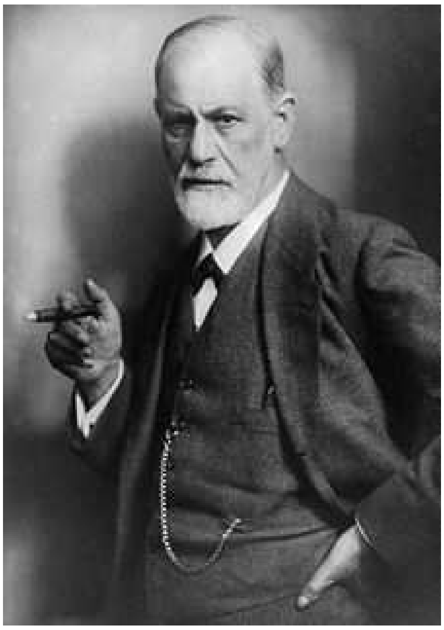

گشتی نزیکبوون لە فرۆید ، جگە لە " بریتۆن " سلفادۆر دالیش (لە ئۆتۆبایۆگرافیکەکانی – ژیاننامەکانی) لە چەندین شوێن باسی ئەوەی کردووە کە دووجار فرۆیدی بینیوە . بریتۆن و سوریالیستەکان لەئاکامی پشتبەستن بە شیکارەکانی فرۆید (نووسینی ئۆتۆماتیزم) یان داهێنا . بریتۆن دەربارەی بابەت و دەربڕینی ئۆتۆماتیکی دەڵێت (خێرایی بیرکردنەوە یان نووسین بواری ئەوەت پێنادات بکەویە ژێر ڕکێفی لۆژیکەکانی بیر ، وشەکان بە شێوەیەکی دینامیکی لەنێو وێنەکان هاوئاهەنگییەکی هارمۆنی لەگەڵ یەکدا پەیدا دەکەن ، یان مەرج نیە وشەکان لە بەرگێکی بابەتی پڕ مانا دەربکەون ، پێویستە خوێنەر لەژێر کاریگەریەکان ببێتە جۆگەلەیەک لە بیری شاعیرەکە و بەشداری بکات لە بەدوادا گەڕان و کەشفکردنی ماناکان ...) . بۆ ئەم مەبەستە ئەدگارە نائاسایی و ناماقوولیەکانیان ڕەسم دەکرد یان ئاستی بارە هەبیچوەل و نۆرماڵە سواوەکانیان دەگۆڕی بۆ ڕەتبوون بەنێو تخوبەکانی نەستی و مانەوە لەنێو پێگە قووڵەکانی خەون و حەقیقەتەکانی ناخی مرۆڤ . " نووسینی ئۆتۆماتیکی " دیارترین شێوازە کە سوریالیزم و سوریالیستەکانی پێدەناسرێتەوە . ئەوەش بەومانایەی نووسینی لەخۆڕا و بەبێ کەوتنە ژێر لۆژیکی بیر ئەمەش پێیان وابوو ئەم شێوە نووسین و دەربڕینە ڕاستەوخۆ لەنێو کێڵگە نەستیەکانەوە هەڵدەقوڵێت .. ڕاستەوخۆ تەعبیر لە خەونەکان و حەقیقەتی مرۆڤ دەکات . خاڵێکی تر کە پشتیان بە شیکارەکانی فرۆید بەستبوو ، (خوێندنەوەی خەون و نەخشاندنی هێماکانی خەون) بوو ، سوریالیستەکان هێندە بە چڕی ئیشیان لەسەر خەون و هێماکانی خەون دەکرد مەبەستیان بوو هەنگاوێکیش لە فرۆید تێبپەڕن ! بۆ پێشاندانی کاریگەریەکانی خەون لەنێو باری نەستی دا دەیانەویست لە شیکار و خوێندنەوە و ئاکامەکانی فرۆید هەنگاوێک بچنە پێش . ئەندرێ بریتۆن بە شێوەیەکی لێزانانە دەیگووت (شاعیرەکانمان لە باری

مەعریفیەوە لە ئاستێکی بەرزی ڕۆحی دان ، وا پێویست دەکات بەشێوەیەکی بیگەردتر ناخی خۆیان و سروشتی خەونەکانیان ڕەسم بکەن) ، یان بۆ مەبەستی پێشاندان و سەلماندنی ئەوەی (کە سوریالیستەکان توانای گۆڕین یان ڕاگرتنی " نەهیلیستی " بەراییان هەیە ، بۆ گەشەدان بە ئومێدەکانیان و ئەویش لە ڕێگەی باوەڕ بە قودرەت و تواناکانی بیری مرۆڤ لە دەربڕینی یەکگرتنەوەی خەونەکان لەگەڵ ماتریالی حەقیقەتدا یان لەگەڵ ژیانی ڕاستەقینەدا) چونکە یەکێک لە ئامانج و ئەرکە بەرجەستەکانی سوریالیزم ئەوەبوو گۆڕینی دیدگا و ڕوانگە نێگەتیفەکانی ژێر کاریگەریە دەرەکیەکان بە تایبەت کاریگەریەکانی جەنگ و خاپوور و وێرانکردنەکان ، گۆڕینیان بۆ دیدگا و ڕوانگە پۆزەتیفەکان و بیردکردنەوەی تەندروستیانە لە ئاستێکی بەرزی ئومێد بە خود و بە ژیان و ئاینده . ئیشکردن لەسەر خەون و ڕەسمکردنی هێماکانی خەون لەنێو دەق و تابلۆکانی زۆرێک لە هونەرمەندە شێوەکارەکانی سوریالیستەکان دەبیندرا بە تایبەت سلفادۆر دالی و ماکس ئێرنست یان پول ئیلوارد و ڕۆبێرت دیسنۆس ی شاعیر کە بەئاگاهانە و زۆر بە چڕی ئیشیان لەسەر چەمک و ڕووبەرەکانی خەون دەکرد لەم ڕێگەیەوە گومان و نیگەرانیەکانی مرۆڤیان دەخستە ڕوو . ڕووبەرێکی تر کە لەژێر کاریگەریەکانی فرۆید ئیشیان لەسەر دەکرد ئەویش (بارە نائاساییەکانی دەروونی مرۆڤ – واتە شێتی بوو) لەم ڕێگەیەوەش دەیانەویست ناماقولیەتی ژیان و حەقیقەتی کۆمەڵایەتی و توندوتیژیەکانی دابوونەریتێکی دواکەوتوو پێشان بدەن . لە هەمانکات کاریگەریەکانی شەڕ و وێرانکاریەکان و چوونەدواوەی شارستانیەت کە چەندە کاریگەریان دەبێت بەسەر بیر و مێشکی مرۆڤدا . بەمانایەک سوریالیستەکان لە ئاکامی پشتبەستن بە شیکارەکانی فرۆید ئیشیان لەسەر ڕووبەرەکانی (باری نەستی ، خەون و هێماکانی خەون ، بارە نائاساییەکانی مێشکی مرۆڤ) بۆیە زۆرێک لە سەرچاوەکان سوریالیزم : بە بزووتنەوەیەکی فەلسەفی و سایکۆلۆژی پێناسەی دەکەن . هەر لەبەر ڕۆشنایی شیکارە دەروونیەکان و ئیشکردن لەسەر ڕووبەرە نەستیەکان سوریالیستەکان باوەڕیان بە نووسینەوەی وورێنەش هەبوو . کە پێیان وابوو (توخمە ناماقووڵە باوەکانی نێو خەون جۆرێکی دیاریکراوی چەسپیوون لەنێو وورێنەکاندا بەدەردەکەون ، ئەمەش بۆ ئەم مەبەستە پراکتیزە دەکرا وەک بەڵگەیەک بۆ دەرخستنی حەقیقەتی ژیان) هەروەها سوریالیستەکان بۆ ڕوانینی ئایدیالیستانەیان لەمەڕ بابەت و ڕۆح و باوەڕ و بەتایبەت بۆ بیری میتافۆرسی لە نێو دەق و ئایدیاکانیان پشتیان بە تێروانینەکانی" هیگل " دەبەست ، لە هەمانکات لەژێر کاریگەریەکانی ماتریالیزمی دیالێکتیکی " مارکس " یش بوون ، ئەوەتا بریتۆن لە مانیفێستی دووەمی ساڵی ١٩٢٩ دا دەڵێت (بەشێکی سەرەکی لە وەزیفە و ئەزموونی سوریالیزم ئەوەیە بەچاوێکی ڕەخنەوە لە تیۆری واقیع و ناواقیعیەت بڕوانێ یان دەڵێت / میتۆدی دیالێکتیکی تاکە ڕێگایەکی بە هادارە بۆ چارەسەرکردنی کێشە کۆمەڵایەتیەکان) وە لەهەمانکات بەنگەشەی ماتریالیزمی مێژووییشیان کردووە . یان " بەرباره ڕۆس " ی نووسەر لە پێشەکیەک بۆ کتێبی (دنیای ڕاستەقینەی سوریالیستی) دا دەڵێت (بیری سوریالیزم لەژێر کاریگەریەکانی دوو ئایدیۆلۆژیای ڕادیکاڵ دا بوو ئەویش چەمکە سایکۆلۆژیەکان و ئایدیۆلۆژیای مارکس بوون بۆیە سوریالیستەکان باوەڕیان بەوە هەبوو کە هونەر دەتوانێت دنیا بگۆڕێت)

بیری سوریالیزم بەشێوەیەکی گشتی بیرێکی نوێخوازانە و لە هەمانکات ڕەخنەیی بوو . چونکە سوریالیزم هاوتەریب بوو لەگەڵ سروشتی ناخی مرۆڤ و لەگەڵ ژیان و ئامانجی گۆمەڵگەدا ، زیاتر وەزیفەیان لە ئەدەب و هونەر و ڕوانینیان بۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتیەکان و ژیانی کۆمەڵگە جۆرێکی جودا بووە لەگەڵ ئەوانەی پێش خۆیان ، هەمیشە لە هەوڵی گۆڕینی کۆمەڵگەدا بووینە .. لەلایەکی ترەوە هەوڵیان دەدا بیرکردنەوەکانیان مانا پەیدا بکەن بۆ بەرهەمهێنانی بیری مۆدێرنە ، بیری مۆدێرنەش لای سوریالیستەکان

بۆ گۆڕینی بوار و حاڵەتاکان بوو ، تەنها تەجروبەیەکی ڕووتی هونەری نەبوو ، بۆیە دەبینین بریتۆن لە مانیفێستی ١٩٢٤ دا ئەوە ڕادەگەیەنێت (کەوا سوریالیزم شێوازێکە بۆ دەربڕین ئەم و هاوبیرانی دایان هێناوە و بەکاری دەهێنن بۆ ڕزگارکردنی ئەوانیتر ،) ئەوسەردەمانەی ئەوان تیا دروست بوون چ بنەما ئابووریەکان و چ تەکنەلۆژیا و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و شارستانیەت لە ئاستێکی تردا بوون بیرکردنەوە و ئومێد و خواستەکان بە جۆرێکی تر بوون .. بە پێی لێکدانەوەکانی مارکس یش (ئاڵوگۆڕلە بنەما ئابووریەکان لە هەمانکات ئاڵوگۆڕی فیکریش بەدوای خۆیدا دەهێنێت) . بەمانای هەر ئاڵوگۆڕێک لە ژێرخانی کۆمەڵگە دەبێتە هۆی گۆڕانی سەرخانەکەشی . سوریالیستەکان گەورەترین گۆڕان و داهێنان لە (دەربڕینی ئۆتۆماتیکی)دەخەنە ڕوو کە ڕاستەوخۆ ئیشکردنە لەسەر هەستە نەستیەکانی مرۆڤ ، قووڵایی ناخ و خەونەکانی مرۆڤ . لە نێو فەنتازیا و خەونەکانیان وێنەی واقیعیان دەکێشا ، لە نێو بیرکردنەوە و داهێنانەکانیان هەست بە پیرۆزی بەها مرۆڤایەتیەکان دەکرێت ، بۆیە ڕەخنەی ڕیشەیی و تیژیان ئاراستەی کایە جیاوازەکانی کۆمەڵگە دەکرد . بە ئەندازەیەکی زۆر تەرکیزیان خستبووە سەر ڕەخنەگرتن لە دابونەریتی دواکەوتوانە و لە کاریگەریەکانی ئایین و لە سیستەمی دەسەڵات و لە هەموو شتێک . چونکە ئەوان ئیشیان لەسەر مرۆڤ و ڕووبەرە گشتیەکانی نیو ناخی مرۆڤ دەکرد . وە لەلایان ڕۆشن بووە کە دابونەریتی دواکەوتووانە چ کاریگەریەکی نێگەتیفی لەسەر دەروون و ناخ و گەشە و کەسایەتی تاکەکان جێدەهێڵێت ! یان کاریگەریە سلبیەکانی ئایین بە تایبەت بەسەر ڕۆح و باری نەستی مرۆڤ .. شەڕکردن لەگەڵ ئەم واقیعە و لەگەڵ ئەم هۆکار و ڕووبەرانەی کە بەربەستیان دروست دەکرد لەبەردەم مومارەسەکردنی حەز و ئارەزووەکانی مرۆڤ ، چەمکەکانی ئازادی و تێکشکانە دەروونیەکان هەموو ئەمانە تا ئاستی یاخی بوون بە گژیا دەچوون .. (بۆیە هەمیشە وەک مرۆڤی یاخی ، یاخیەکی سەرکەش دەردەکەوتن .. یاخی لە بەرانبەر دابونەریت و ئایین و یاخی لە دەسەڵاتی پارێزگارانەی کۆمەڵگە) لێرەدا هەوڵدان بۆ گۆڕینی کۆمەڵگە بەرەو مەدەنیەت لە ئاستێکی بەرز هەستی پێدەکرێت ، وەلەڕێگەی دەست بردن بۆ هۆکارەکانی ووشیارکردنەوە بۆ ئەم مەبەستە هەر زوو بە تیژترین شێوە دەستیان برد بۆ ڕەخنەی ڕیشەیی لە جەستە و عەقلیەتی کۆمەڵگە بە شێوەیەکی هەمەلایەنە و گشتگیر ،، سوریالیزم وەک شۆڕشێکی مەعریفی و نوێخواز بۆ ئامانجی گۆڕینی کۆمەڵگە ڕووەو مەدەنیەت و شارستانیەت .. ڕاستە سوریالیستاکان لە ڕاستای گۆڕانی کۆمەڵگە ، هەڵگری بیروباوەڕێکی ڕەخنەیی و تەنانەت سیاسی و فەلسەفیش بوون بەڵام لە ڕووی داهێنانی ئەدەبی و هونەریەوە ، زۆر ووریا بوون هیچ کاتێک ناوەڕۆکی نووسین و تابلۆکانیان ڕووکەشانە دەرنەدەبڕی بۆ ئامانجێکی سیاسی دیاری کراو داهێنانە ئەدەبی و هونەریەکانیان لە ئاستێکی باڵا دابوو ، سوریالیستەکان لە سومبولیەکانەوە زۆر نزیک بوون لە باری ئەدەبی و زمانەوانیەوە کاریگەریەکانی (بۆدلێر و ڕامبۆ و مالارمێ) یان بەسەرەوەبوو ، سوریالیزم ستایلێکی دیاریکراوی نەبووە لەنێو چەندین ستایلی جۆراوجۆر گەمەی کردووە ، بەڵام گرنگی زۆریان بە زمان داوە ، لە ڕێی زمانەوە چری وێنەکان و ووڕێنەی خەونەکان و بە شێوازی دەربڕینی ئۆتوماتیکیانە ڕووبەری نەستەکانیان دەخوێندەوە . زمان و نوێکردنەوەی زمان ئامانجێکی سەرەکی و لەپێش هەموو شتێکەوە بووە ، بۆ تێگەیشتن لە زمان و وشە ئەراگۆن بە پێی ئەزموونەکانی خۆی بەوە گەیشتبوو کەوا فەرهەنگەکان مانای تەواو بۆ وشەکان دەستەبەر ناکەن ، مانای ڕاستەقینەی وشەکان بەپێی سروشتی وێنەوبڕگەکان دەگۆڕدرێن .. یان گرنگی ڕۆڵی وشە لە پێکهاتنی دەنگ و مانادا ، لە شێوازی نووسینی ئۆتۆماتیکی لای سوریالیستەکان هەستیان بەوە کردبوو کە وشە لە پەیوەندی توند و تۆڵ دان لەگەڵ یەکتری دا ، یان دەتوانن بەسەر پەیوەندی نێوان وشەکان زاڵ ببن ئەویش لە ڕێگەی

چۆنیەتی مامەلەکردن لەگەڵ زمان ، لەنێو وێنەکان و خەون و خەیاڵ و هەستە نەستیەکاندا، " ئۆکتۆڤیۆ پاز " دەربارەی " دەربڕینی ئۆتۆماتیکی " دەیگووت (باوەڕهێنانە بە ناسنامەی نێوان قسەکردن و بیرکردنەوە ، مرۆڤ قسەناکات لەبەرئەوەی بیردەکاتەوە ، بەڵام بیردەکاتەوە لەبەرئەوەی قسە دەکات !) " ئەندرێ بریتۆن " دەربارەی خولقاندنی مانا لەنێو تابلۆو وێنە شیعریەکانیان داوای لە هونەرمەند و نووسەرەکان دەکرد خۆیان ڕزگار و ئازاد بکەن .. پول ئیلوارد یش باس لە داهێنان و ڕۆڵی گرنگی زمان دەکات بەشێوەیەکی بەهێز و لە ئاستێکی بەرز ، لە بارەی فیکرەی شیعریش دەڵێت (نووسینی شیعر چیتر دەربڕینێک نیە یان فیکرەیەک یان پێشاندانی هەستێک ، بەڵکو نەخشاندنی وێنەیەکی هەمەلایەنەی جدیە ئەوەش گرنگ نیە لەنێو بابەتەکان بەشێوەیەکی ئاشکرا بیانخەینە ڕوو ، یان هەر پول ئیلوارد دەیگووت (وێنە شیعریەکانم بیرکردنەوەیە لە خۆم .. !) سوریالیستەکان چونکە لەڕێگەی زمانەوە ئیشیان لەسەر کێڵگە جۆراوجۆرەکانی ناخی مرۆڤ و خەونەکانی مرۆڤ دەکرد یان وێنەی واقیعێکی شایستە بە مرۆڤیان لە نێو خەونەکانیان ڕەسم دەکرد . بۆیە زمان لەئاستێکی بەرزی داهێنان و نوێبوونەوە دابوو ، (داهێنانەکانی " بریتۆن " وەک مالارمێ شۆڕشێکی زمانەوانیش بوو) یان گەمەگردن بە وشە و دووبارەکردنەوەی وشە و دەستەواژەکان شێوازێک بوو لەلای ڕۆبێرت دیسنۆس بە خەستی پراکتیزە دەکرا . زۆرجارانیش بە زمانێکی سادەی پڕ لە شەهوەت بەمانای بە زمانێکی ئیرۆسی دەیاننووسی .

- وەهەروەها هونەری شێوەکاریش ڕووبەرێکی پان و پۆری لەنێو بزووتنەوەی سوریالیزم داگیر کردبوو ، هەندێک لە سەرچاوەکان سوریالیزم بە بزووتنەوەی هونەری شێوەکاری ناو دەبەن یان بە قوتابخانەی سلفادۆر دالی ، هونەرمەندە شێوەکارەکان دەیانەویست لە ڕێگەی تابلۆکانیانەوە ، ناماقولیەت و دیاردە سەرسوورهێنەرەکان و ترسناکەکانی واقیع ڕەسم بکەن . یان ڕەسمکردنی هێماکانی خەونەکانیان لە ڕێگەی دەربڕینی ئۆتۆماتیکی بیانخەنە ڕوو . سلفادۆر دالی و ماکس ئێرنست زۆر بە چڕی ئیشیان لەسەر خەون و هیماکانی خەون دەکرد بۆیە تابلۆکانیان تا ئاستێکی بەرز نامۆ و سەیر و سەمەرە دیار بوو .. زیاتر وێنە و تەعبیرکردنەکانیان لە دنیای خەون و دنیایەکی ترسناکی دوور لە واقیع دەچوو . (بەڵام واقیعی ڕاستی و بنەڕەتی ئەو واقیعە بوو کە ئەمان ڕەسمیان دەکرد بە هەموو شێوە ناشاز و نامۆ و ترسناکەکانیەوە !) سلفادۆر دالی " زۆر ڕوون و ئاشکرا دەیگووت (دەمەوێت تابلۆکانم نیگەرانی پەخش بکەن) بەڵام بەوپێیەی وشەی سوریالیزم بە مانای سەرووی واقیع دێت بە مانایەکی تر یانی ڕوانین لەو واقیعەی کە لەنێو خەون و خەیاڵەکان هەستی پێدەکرێت ، ئەوانیش لە نێو خەونەکانیان ڕەسمی واقیعیان دەکێشا ، زۆر جاران ئەو واقیعەی کە خۆیان خوازیاری بوون ! واقیعێکی شایستە بە مرۆڤ و پڕاوپڕ لە بەهای مرۆڤایەتی ! ئیشکردن لەسەر ڕووبەری نەستی و فەنتازیا و خەون و خەیاڵەکان ، شێوە ئیشکردنێک و شێوازێک بوو سوریالیستەکانی لە شیکارە دەروونیەکان نزیک کردبوویەوە ، تا ئاستی ئەوەی بڵێن (سوریالیزم بەختی باشی بەخشیبوو بە دیراسەکردنی دەروونزانی) بۆ ڕەسمکردنی گومان و نیگەرانیەکانی خود ، هەڵوەشاندنەوە و بارە ناهەموارەکانی حەقیقەتی ئێستا و هەنووکە ، کە بە نامۆ و ناماقوولیەت پێناسەیان دەکرد .. هەر لەنێو ئەم هونەری شێوەکاریەدا لە شێوازێکی زۆر نوێ و تازە کاریان دەکرد ، ئەویش تێکهەڵکێشانی دوو بابەتی جیاواز لە یاک دیمەن دا وەک چەمکی پارادۆکسی لەنێو نووسین و وێنە

Magritte The Collection

شیعریەکاندا ، بەڵام جیاوازیەک لەگەڵ چەمکی پرادۆکسی ئەوەبوو ، پارادۆکس ئاوێزانبوون و گونجاندنی دوو دەستەواژە یان ڕستە یان وشەی دژ بەیەک و پێچەوانەیە لە یەک وێنە یان لە یەک پەرەگراف دا ، بەڵام لای ئەمان تێکهەڵکێشان و گونجاندنی دوو شتی جیاواز بوو ، بەڵام مەرج نەبوو ئەو دوو شتە دژ و پێچەوانەی یەکتری بن . باشترین نموونەش بۆ ئەم شێوازە تابلۆی (Le modele Rouge) ڕینی ماگرێتیە ، کە تێکهەڵکێشانی (پێڵاوێک – لە شێوەی پووت لەگەڵ پەنجەکانی پێی مرۆڤ لە ساڵی ١٩٣٥) ئەم شێوازەش زۆر بە ئاشکرا شەرکردن لەگەڵ واقیع و هەڵوەشاندنەوەی دابونەریتە باو و تەقلیدیەکانی پێوە دەبیندرێ ! یەن ڕەتکردنەوەی ئەو ژیان و بارە کۆمەڵایەتیەی نامۆ و جیاوازە بە حەز و ئارەزوو و خواستەکانی مرۆڤ بە مانای ژیان و ڕەهەندە کۆمەڵایەتیەکان دوو شتی جیاوازن لەگەڵ یەکتریدا و مرۆڤ خوازیاری گۆڕانیەتی ! . جگە لە " ڕێنی " زۆرێک لە هونەرمەندە شێوەکارەکان لەسەر ئەم شێوازەش ئیشیان دەکرد بۆ نموونە سلفادۆر دالی لە تابلۆی (سیما و سەبەتەی میوە لە کەنار دەریا ١٩٣٨) یان ڤیکتۆر برۆنێر لە تابلۆی (ژنێک لە نێو پشیلەدا ساڵی ١٩٤٠) یان فریدا کالۆ لە تابلۆی (مامزێکی بریندار لە ساڵی ١٩٤٦) دا .. بەسەدان تابلۆی تر لەم شێوەیە شێوازێکی تر کە هونەری شێوەکاری سوریالیستی ئیشی زۆری لەسەر دەکرد نزیککردنەوە و توندوتۆڵکردنی پەیوەندی نێوان شیعر و تابلۆ و یان هێڵکاری و تێکست یان وشە و ڕەنگ .. بۆ نموونە پول ئیلوارد شیعرێکی لە ژێر تابلۆیەکی پیکاسۆ نووسیبوو بە ناوی (ڕەنگکردنی وشە)هەر پێشکەکەش بە ئەمیشی کرد بوو .. وە ئەندرێ بریتۆن لە نووسینێک دا باس لەم نزیکبوونەوە و کاریگاریەکانی

نێوان نووسین و تابلۆ دەکات و لەمبارەیەوە خۆیان بە قەرزارباری پیکاسۆ دەزانی . یان" دکتۆر فەرهاد پیربال" لە گۆڤاری شێوەکاری ژمارە ٢٤ دا لە نووسینی (ماکس ئێرنست) زۆر بە ڕۆشنی باس لەم شێواز و دیاردەو پەیوەندیەی نێوان تێکست و هێڵکاریەکان دەکات و دەڵێت (ساڵێک دوای نیشاندانی کۆلاژەکانی ئێرنست ، لویس ئەراگۆن توێژینەوەیەک لەبارەی کۆلاژ دەنووسێت و دەبێتە هۆی نزیکبوونەوەی ئەدەب لە هونەری شێوەکاری سوریالیستی ، ئینجا ئیرنست و پۆڵ ئیلوار بەیاکەوە کتێبێک دەردەکەن (les malheurs des immrtels) کتێبەکە لە نووسینی پول ئیلوارە هەندێک لە کۆلاژەکانی ماکس ئیرنست ، دەبێتە هۆ و پاڵپشت بۆ هاندانی دیالۆگ لە نێوان وێنەی شیعری و وێنە لە هونەری شێوەکاریدا ، نووسینی شیعر لەسەر تابلۆ و هێلکاری ، یان کاری هێلکاری لەسەر تێکست ئەمەش لە پێناو بەرفراوانکردنی ئەم پەیوەندیەی نێوانیان ، نەهێشتنی سنوور لە نێوان دووجۆری دەربڕیندا بە تەکنیکی ئۆتۆماتیزم بەبێ ئەوەی یەکێکیان لە خزمەت ئەویدد دا بێت) ..

ڕووبەرێکی تر کە سوریالیستەکان ئیشی زۆریان لەسەر دەکرد ، مامەلەکردن بوو لەگەڵ عەشق و خۆشەویستی . زمانی شیعر یان زمانی نووسین لای زۆرێک لە نووسەر و شاعیرانی سوریالیست ، زمانێکی ئیرۆسی و شیرین بوو . زمانی ناخ و ڕۆح و غەریزەکان و زمانی خەون و خەیاڵەکانی مرۆڤ بوو .. قسەکردن بوو لەگەڵ ڕۆژە تاریک و ڕوناکەکانی یادەوەری ، قسەکردن بوو لەگەڵ پەیکەرە

بێدەنگەکانی نێو بازنە چەپێندراوەکان .. خۆشەویستی وەک پێداویستیەکی ڕۆحی و مرۆیی ، خۆشەویستی یەکێک لەو بابەتە گرینگ وجوانانە بوو کە لەنێو شیعرەکانی سوریالیستەکان بە زمانێکی قووڵ و سادە و ڕۆشن بەتایبەت لە ساڵەکانی شەڕ وەک ئەوانەی (ئەراگۆن بۆ لیزا و پول ئیلوارد بۆ نوچە و دیسنۆس بۆ یۆکی و ئەندرێ بریتۆن بۆ ئەلیسا ...) یان دەنووسی . خۆشەویستی گەورەترین و قووڵترین هەستی خود بوو بۆ دەربڕینی هەستی مادی و ڕۆحی بەرامبەر بە ئایندەی مرۆڤ و ژیان و دونیا ، یان پێیان وابوو خۆشەویستی بە تەنیا لە بەرزترین ئاست ئاوێتەبوون دروست دەکات لە نێوان بوون و ناخ و هەستدا . ئەم دەربڕینی هەستی خۆشەویستیە لە نێو تابلۆکانی شێوەکاری و زۆرێک لە وێنە فۆتۆییەکانی " مان ڕەی " ش دەبیندرا . شیعری خۆشەویستی هەمیشە سیمایەکی دیار بووە لەنێو شیعری سوریالیستەکاندا .. شیعرەکانی پول ئیلوارد و بریتۆن و جۆسی مانسور و جاکیس بەرنارد و زۆرانی تر تا سەر ئیسقان لێوانلێو بوون لە هەستی ناسکی مرۆیی و تابلۆ و دیمەنی ڕۆمانسی و کەڤرێژ بوون بە مەسەلە ئیرۆتیکەکان ، دیارە ئەم مامەڵە کردن و ئاوێزانبوونە لەگەڵ چەمکی عەشق و خۆشەویستی سەرچاوەکەی لە ململانێ و ڕوانگەیەکی سایکۆلۆژیانە هاتووە ، ئەگەر لە هاوکێشەی (خۆشەویستی و مەرگ) بڕوانین وە ململانێی نێوان ئەم دوو دەستەواژەیە کە فرۆید بە ململانێی نێوان (ئیرۆس و ثاناتۆس) ناوی دەبات .. خۆشەویستی لێرەدا بە مانای ژیان یان مانەوە ، سوریالیستەکانیش زۆر بە ئاگاهانە هەمیشە لە نێو ئەم ململانێیە بەرگریان لە ژیان و مانەوە دەکرد ، لەپاڵ دەربڕینی ئەم هەستی خۆشەویستیە . حەز و تامەزرۆیی و شەیدایی لەزەتاوییان دەووروژاند . وورووژاندنی بابەتە سێکسیەکان چ لەنێو تابلۆکان چ لەنێو شیعر و نووسینەکان زۆر دەبیندرا بۆ نموونە شیعرێکی پول ئیلوارد بە ناوی (شێوەی چاوەکانی تۆ ١٩٢٦) یان شیعرێکی جۆسی مانسور بە ناوی (من دەمەوێ لەگەڵ تۆدا بخەوم ١٩٥٥) لە نێو شیعری سوریالیستەکان نموونەی لەم بابەتانە زۆرە کە بە شیعری خۆشەویستی ناسراون لە هەمانکات پڕاوپڕن لە خەیاڵ و لە وێنە و دیمەنی سێکسی . بە شێوەیەکی گشتی سوریالیستەکان بیرکردنەوە و ڕوانگەیان ڕۆشن بوو بەرامبەر مەسەلە سێکسیەکان پێیان وابوو چەمکی سێکس بەهایەکی مرۆیی هەیە و لە هەمانکات پێداوەستیەکی مرۆییشە .. ئەم تێڕوانینەیان مەودایەکی ڕادیکالیزم و مۆدێرنانە و پاشخانێکی فیکری ومەعریفیشی لە پشتەوە بوو . بۆیە زۆر بە توندی دژایەتی ئەو سەرچاوە و کەنالانەیان کردووە کە ڕێگری و بەربەستیان لەبەردەم بیری پێشکەوتن وگۆڕانی کۆمەڵگە و لەبەردەم ئازادیەکانی مرۆڤ دروست دەکرد سەرچاوە و کەنالەکانیش لە پێشەوەی هەموویان دابونەریت و ئایین بوون . بۆیە سوریالیستەکان تە ئاستی یاخی بوون دژایەتی دابونەریت و ئایین و هەموو پێکهاتە و بونیادە موحافەزەکارەکان و تەقلیدیەکانی سیستەمی بۆرجوازیانەیان دەکرد . بۆیە زۆر ڕاشکاوانە بەرگریان لە ئازادی سێکس دەکرد ، بەچاوێکی یەکسان سەیری ڕەگەزی مێ و بەرگریان لە ئازادیەکانی مێ و نەمانی چەوسانەوەی ڕەگەزی مێیان دەکرد ، وە لە هامانکاتیش دیاردە جۆراوجۆرە سروشتیەکانی سێکسی یان بەلاوە ئاسایی بووە و بەچاوێکی سووک و نزم سەیریان نەکردووە .. بۆ نموونە دیاردەکانی وەک کەسانی " هۆمۆسێکسوەل " بەمانای ئەوکەسانەی کە تەنها لەگەڵ کەسی هاوڕەگەز و هاوشێوەی وەک خۆیان سێکس دەکەن وەک (گەی ، لەزبیان) . یان " بایۆسێکسوەل " بەمانای ئەوکەسانەی لەگەڵ ڕەگەزی هاوشێوە و لەهەمانکات لەگەڵ ڕەگەزی جیاوازیش سێکس دەکەن .. هەرچەندە زۆربەی زۆری کرداری سێکسی لە شێوەی " هیترۆسێکسوەلی " بووە لە نێوان تاکەکانی سوریالیستەکان .. هیترۆسێکسوەلیش بەمانای ئەوکەسانەی تەنها لەگەڵ ڕەگەزی شێوەجیاواز سێکس دەکەن وەک (ژن و مێرد) سوریالیزم بۆ وەڵامدانەوە بە کێشەکانی سێکس و پەیوەندیە خۆشەویستیەکان و کێشەی ژنان لە

ووتاری (شۆڕشی سوریالیزم لە ساڵی ١٩٢٧) لە " نۆ " کێشەی دیاری کراو یەکێکیان تایبەتە بە مەسەلەی سێکس و پەیوەندی خۆشەویستی .. لەمبارەیەوە ، هێرشێکی توندی ڕەخنەیی دەکەنە سەر هونەرمەند (چارلی چاپلن) لەبەرئەوەی لە پەیوەند جیابوونەوە لەگەڵ ژنەکەی دڵسۆزانە لەگەڵیدا مامەڵەی نەکردووە . بۆیە دەبینین ژنانی هونەرمەند بە تایبەت هونەرمەندانی شێوەکارلە ئاستێکی زۆر فراوان ڕوویان لە سوریالیزم دەکرد ، بەجیالەوەی سوریالیزم وەک بزووتنەوەیەکی هونەری و ئەدەبی چەندە کاریگەری خۆی هەبووە چەندە جێگای ئەفراندن و داهێنان بووە . بەجیالەوەی کەسایەتیە هونەریەکانی وەک سلفادۆر دالی و پیکاسۆ و ماکس ئیرنست و ڕێنی ماگرێت و یان نووسەرەکانی وەک پول ئیلوارد و ئەراگۆن و تزارا و ئەوانی تریش چەندە لە ئاستێکی بەرین ناویان دەرکردبوو و لەنێو داهێنانە ئەدەبی و هونەریەکان بە کەسانی بلیمەت ناسرابوون .. بەجیا لە هەموو ئەمانە ، چونکە بیرکردنەوەی پێشکەوتووخوازانە و مەدەنیانە بۆ داهێنان و بۆ ژیان و گۆڕانی کۆمەڵگە و بۆ چەمکە ئازادیەکان ، بۆ پەیوەندیەکانی عەشق و خۆشەویستی و هەست و سۆزەکانی مرۆڤ ، بۆ مافە مەدەنیەکانی تاک و بەها مرۆییەکان و بۆ چەمکە ئیرۆتیکاکان لە نێو بیری سوریالیزم دەبیندرا .. ئەمە وای کردبوو ژنانی هونەرمەند بە شۆڕوشەوقێکی زۆرەوە بیری سوریالیزم قەبووڵ بکەن و بێنە نێو بازنەی چالاکیەکانیانەوە و لە ژێر ناوی سوریالیزم درێژە بە داهێنان و ئیشکردنەکانیان بدەن . ئەندرێ بریتۆن لە ساڵی ١٩٢٩ لە ووتاری (کێشەی ژنان) دەنووسێت (هیچ کامێک لە بزووتنەوە هونەریەکان لە سەردەمی ڕۆمانسیزمەوە هێندەی سوریالیزم زۆرترین ژنی هونەرمەندی بەخۆوە نەگرتووە کە کاریگەریاکانیان مانادار و بەرچاوبێت لە داهێنان و ڕۆلیان هەبێت لە ژیانی پیاوەکاندا ، وە هیچ کام لەم بزووتنەوە هونەریانە ئەم ڕۆلە شۆڕشگێڕانەیان بە ژنان نەبەخشیوە . وە هیچ کاتێک هێندەی سوریالیزم ژنی چالاکیان لە نێودا نەبووە !) بزووتنەوەی سوریالیستی بە یەکێک لە بزووتنەوە ڕادیکاڵەکانی نێو مێژووی ئەدەب و هونەر دادەنرێت . وە دیاردەیەک کە زۆر بەرچاو بوو پەیوەندیاکانی خۆشەویستی یان پێکهێنانی خێزان واتە پەیوەندی ژن و مێردایەتی زۆر باو بوو لەنێو تاکەکانی سوریالیستەکان بۆ نموونە (ئەندرێ بریتۆن و جاکلین ، پول ئیلوارد و نوچە ، ماکس ئیرنست و لیونۆرا کاریانگتۆن ، بنجامین و ڕیمێدیۆس ڤارا ، گالە و سلفادۆر دالی (گالە لە سەرەتاوە خێزانی پول ئیلوارد بووە بەڵام بەیەکەوە ناگونجێن و جیا دەبنەوە) ، زۆرانی تر ..) هۆکارێکی تر کە ژنانی هونەرمەند ڕوویان لە سوریالیزم دەکرد کە لەو سەردامانە داهێنان و پێشانگەکانی سوریالیزم ناوو و دەنگ و شوهرەتێکی جیهانی و ئەنتەرناشیۆنالی هەبووە ، ئەمەش ڕێگاو کەناڵێکی گونجاو بووە بۆ دەرکەوتن لە ئاستێکی جیهانیدا . ژنانی سوریالیست ئازادانە خواست و هەستی ژنانەی خۆیان

وخەوناکانیان لەهەمانکات ڕیگریەکان وئازار و میحنەتاکانیان لە نێو تابلۆکانیان دەردەبڕی ، ئازادانەش مەسەلە سێکسیەکانیان دەووروژاند و وێنەی خۆیان بە ڕووتی دەکێشا ، جەستەی خۆیان بە پەنجەکان و فلچەکانی خۆیان دەکێشا . کە پێشتر زیاتر پیاوەکان وێنەی ڕووتی ژنانیان دەکێشا ، بەڵام لە نێو ژنانی سوریالیست ئەم سنووره بەزێندرا و خۆیان قسەیان لەسەر جەستەی خۆیان دەکرد و جوانیەکانی جەستەی خۆیانیان بە فلچەکانیان دەکێشا . کە ئەم جەرائەتە لە ژنانی پێش خۆیان کەمتر بووە یان هەر نەبووە ، بەمانایەک وەک چۆن شاعیرەکان ئیرۆسیانە دەیاننووسی ئەمانیش ئیرۆسیانە تابلۆکانیان دەکێشا . گرنگی دان بە مەسەلە ئیرۆسیەکان و تەرکیز کردنە سەر پۆرنۆگرافی واتە (وێنەکێشانی جەستەی ڕووت) نەک تەنها لای ژنانی شێوەکار بەڵکو ئەمە شێوازێکی دیاری سوریالیزم بوو . بەڵام ژنانی سوریالیست ئازایانە ڕەچە و سنووره تەقلیدیەکانیان تێکشکاند ! وە هەندێک لە سیما دیار وبەناوبانگەکانی ژنانی سوریالیزم ئەمانەی خوارەوە بوون (جاکلین بریتۆن ، کەی سەیک ، لی میللەر ، لیۆنۆرا کارینگتۆن ڤالیتاین هۆگۆر ، ڕیمۆدیۆس ڤارا ، نوچە ئیلوارد ، فریدا کالۆ ، ڕیتا لارسین ، لیۆنۆر فینی و زۆرانی تر)

- لە نێو بزووتنەوەی سوریالیزم لەپاڵ هونەری شێوەکاری هونەری فۆتۆگرافیش گرینگیەکی زۆری پێدەدرا و داهێنانی بێوێنەی تیا دەکرا . لەڕێگەی وێنەکانەوە ، هەوڵی ئەوەیان دەدا لەنێو ڕێڕەوی هەستە نەستیەکانیان بگەنە گێڵگەی خەونەکانیان ، هونەری فۆتۆگرافی ڕۆڵێکی ناوەندی و سەرەکی دەبینی لەنێو چالاکیەکانی سوریالیزم دا ، بەهۆی هەوڵەکانی (مان ڕەی و مۆرسین تانارد) پرۆسیجەر و شێوازی نوێ و تازەیان بەکاردەهێنا وەک (دەرکەوتنی دووانە و تێکهەڵکێشانی چەند وێنەیەک یان چەند دیمەنێک بەکاری مۆنتاژ) کە لە ڕێگەی ئەم داهێنانە نوێیەیان بە شێوەیەکی دراماتیک پەیوەندیەکانی نێوان خەون و حەقیقەتیان دەووروژاند ، هەندێک فۆتۆگرافیستەکانی

تریش تەکنیکی تریان بەکاردەهێنا وەک (خولاندنەوە - Rotation ، یان شێواندنی جەستە و دیمەنەکان Distortion) ئەم شێواز و داهێنانەش یارمەتی دەدان تاکو خەیاڵەکانیان بە شێوەیەکی خەست و سەرنجراکێش دەربکەوون . " هانس بلیمەر " یەکێک لەم وێنەگرانە بوو ، بە شێوەیەکی تۆخ خەیاڵە سێکسیەکانی لە نێو وێنەکاندا بەرجەستە دەکرد وبیرۆکەکانی هاوکات نزیکبوون لە بیرۆکەی نێو تابلۆکانی " ڕێنی ماگرێتی " ، وێنەگرانی سوریالیست بەهۆی ئەم داهێنان و تەکنیکە نوێیانەیان لەپاڵ هونەری پەیکەرتاشی زۆرێک لە دیمەن و شوێنە گشتیەکانی شاری " پاریس " یان ڕازاندبوویەوە بە وێنە و پەیکەری سەرنجراکێش . ئەوەتا " ڕۆگێر کاردینال " لە کتێبی (ڕۆلی سوریالیزم لە پێشکەوتن دا) دەڵێت (زێدەڕۆیی نیە ئەگەر بڵێین خودی پاریس خۆی کەوتبووە ژێر کاریگەریەکانی پێشکەوتنی بیری سوریالیستی) . هونەری سینەما ش لەگەڵ هاتنی سوریالیزم بەتایبەت سینەمای فەڕەنسی گۆڕانی زۆری بەسەر داهات ، پاش جەنگی جیهانی یەکەم سینەمای فەڕەنسی لە ململانێ دابوو بە دژی ئیمپریسیۆنیزمی هۆلیود ، ئەوسەردەمانەش دەروونزانی ڕیالیستی و سومبولیزم شێوازی فەڕەنسی یان داگیر کردبوو ، لەژێر کاریگەریەکانی بریتۆن و هاوبیرانی شێوازێکی مۆدێرن بۆ سینەما داهێندرا و کەکاری کردە سەر ڕێڕەوی سینەمای هۆلیودیش ، دیارە بەوپێیەی سوریالیزم پشت دەبەستێ بە سوپەرڕیالیستی بۆ داهێنانی فۆرم و شێوازی نوێ ، لە ڕێگەی دەربڕینی ئۆتۆماتیزم ، کە ڕۆڵ ببینێت لە چوارچێوەی خەونەکاندا بۆ

ئەم مەبەستەش شێوازەکان تێک دەشکێنێ و لە شوێنیاندا خۆی دەسەپێنێ بۆ چارەسەرکردن و وەلامدانەوە بە کێشەکان . دیارە سینەما وەک هۆکارێکی کاریگەر کە بەریەککەوتنی ڕاستەوخۆ و تیژی هەیە لەگەڵ بیرکردنەوە و سۆز و ژیانی کۆمەڵایەتی . لەوسەردەمانەش لەنێو جەرگەی سەرهەڵدانەوە و پێشکەوتنەکانی سەرمایەداری بە تایبەت پێشکەوتنی مانیفاکتۆراکان و گەشەی شارەکان و پێشکەوتنەکانی تەکتنەلۆژیا ، هونەری سینەماش گرینگیەکی زیاتری پێدرا ، لە ئاستێکی بێوێنە بەرە و پێشەوە دەچوو ، چونکە لەگەڵ ئەوەی کەناڵێک بوو بۆ بەرهەمهێنانی کاری هونەری لەهەمانکات وەکو کۆمپانیایەکی بازرگانیش بەکاردەهێندرا ، سوریالیستەکان بەشێوەیەکی سروشتی لە خەمی هونەری سینەماش دابوون ، بیرۆکە و داهێنانەکانیان لە راستای پراکتیزەکردندا دادەهێنا . چونکە لە هیچ کامێک لە مانیفێستەکانی " ئەندرێ بریتۆن " باسی لە میکانیزم و شێوازێکی تایبەت بە دەرهێنانی فلیم نەکراوە ، لە ساڵەکانی بەرایی هونەرمەندی دادایست " فرانسیس پیکابیا " لەگەڵ دەرهێنەری سینەمایی " ڕێنی کلەیر " خەریکی دەرهێنانی فلیمێک بوون بەناوی (Entra'cte لە ساڵی ١٩٢٤) پاشان " مان ڕەی " لە چەند فلیمێکی سوریالیستی ئیشی کرد لە ساڵەکانی ١٩٢٦ و ١٩٢٨ دا پاشئەوەی بریتۆن مانیفێستی یەکەمی بڵاوکردەوە . وە لە ساڵی ١٩٢٤ تا ساڵی ١٩٣٥ " ئەنتۆنین ئارتۆد " تاکە نووسەرێکی سوریالیست بوو ، هەوڵی دەدا چوارچێوەیەک بۆ بیری سینەما دابهێنێت ، لەهەوڵی ئەوە دابوو میکانیزمێک بدۆزێتەوە بۆ ئەوەی پرۆسەکانی خەون و هێزی خەون لە نێویدا بەرجەستە بکات ، چونکە خودی " فرۆید " یش لە شوێنێک دەڵێت (خوێندنەوەی خەونەکان باشترین ڕێگایە بۆ تێگەیشتن لە ڕووبەری نەستی و چالاکیەکانی بیری مرۆڤ) بە پێی ئەم بەیانەی فرۆید سوریالیستەکان شێلگیرانە ڕووبەڕووی ئەوە دەبوونەوە کە خەونەکانیان دەربخەن بە شێوەیەکی ئازادیش بەیەکەوەیان ببەستنەوە و ڕێگایەکیش دابهێنن بۆ خوێندنەوەیان بە مانای شیکردنەوەی مانا و هێماکانی خەونەکان . لە دەوروبەری ساڵەکانی ١٩٢٨ " سلفادۆر دالی " لەگەڵ دەرهێنەری فلیم " لویس بونێل " لە هاوکاری پەیوەندی دابوون لەگەڵ یەکتری دا بۆ دەرهێنانی چەند کورتە فلیمێک ، یەکێک لەو فلیمەی بەرهەمیان هێنا ناوی (An Andalusian Dog) وە فلیمێکی تر بە ناوی (The Golden Age) کە فلیمێکی" دۆکیومێنتەری" بوو لەسەر (دووپشک) کە چۆن پێوەدانەکانیان کوشندەن لەگەڵ چەند دیمەنێک لەسەر چیرۆکی دووکەسی عاشق و سووتان لە نێو داوی خۆشەویستی دا ، بە شێوەیەکی گشتی شێوازی سینەمای سوریالیستی کاریگەری خۆی دانابوو لە نێو هونەری سینەمایی لەسەر ئاستی هۆلیود و هەموو دونیاش . وە شێوازی ئیشکردنیشیان زیاتر کاریان لەسەر ڕووناکی و تاریکی دەکرد ، ژووری تاریک و شوێنی تاریکیان زۆر بەکار دەهێنا یان

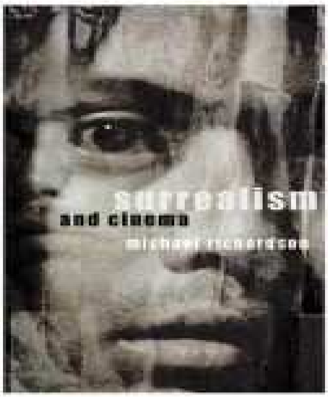

بەکارهێنانی تیشکی ڕەنگاوڕەنگ لە دیمەنی تاریکدا ، یان شێوازی ترسهێن (Mystery) و هەڵبژاردنی چیرۆکە ترسناکەکانی وەک کوشتنی مرۆڤەکان بە شێوەیەکی ترسناک و نهێنی یان تەرکیزکردنە سەر فلیمی بەڵگەنامەیی (دۆکیومێنتەری) ، لە ساڵەکانی شەستەکان و حەفتاکان ، شێوازی سینەمای سوریالیستی لە نێو دنیای مۆدێرندا لە ئاستێکی زۆر بەرچاو گەشە و پێشکەوتنی بە خۆیەوە بینی . وە لە ساڵی ٢٠٠٦ " میشێل ڕیچاردسۆن " کتێبێک دەردەکات بە ناوی (سینەما و سوریالیزم) لەم کتێبەدا شوێنپێی بەرهەمەکانی یان بەمانایەکی تر وێنەیەکی ڕۆشنمان دەداتێ دەربارەی بەرهەمەکانی (لویس بونیل ، تێلی کاپلەن ، والێریەن برۆزیسکی ، ڕپل ڕویز و لەگەڵ ئەلیجاندرۆ جادۆرۆسکی) ئەم کتێبە نەخشە و

بەڵگەنامەی مێژوویی دەربارەی بەرهەمهێنانی فلیمی سوریالیستی ئەوروپا و هۆلیود ، لە ساڵەکانی ١٩٢٠ تا ئێستای تیایە . لەگەڵ پێشەکیەکی رەخنەئامێز و بە زمانێک نووسراوە بۆهەرکەسێک تام و چێژی تایبەتی خۆی دەبێت بە تایبەت لایەنی فیکری و مێژوویی و هونەری سوریالیستی . شێوازی سوریالیستی تا ئێستاش لە هۆلیود و سینەمای ئەمریکی بەکاردەهێندرێت . دەکرێت لەمبارەیەوە سەیرێکی ئیشەکانی (دەڤید لەنچ) بکەین کە دەرهێنەرێکی زۆر سەرکەوتووە لەنێو دنیای سینەمادا (Blue Velvet) یەکێک لە فلیمە سەرکەوتووەکانیەتی کە لە ساڵی ١٩٨٦ دەری هێناوە ، وەهەروەها (Lost Highway) فلیمێکی ترە لە ساڵی ١٩٩٧ دەریهێناوە ، ناوەرۆکی ئەم فلیمە چیرۆکێکی نامۆ و ناوازەیە ، دەربارەی ژنێکی کوژراوە ، فلیمەکە پڕیەتی لە دیمەنی سەیر و سەرسووڕهێنەر بۆ نموونە سووتانی کتووپڕی خانوویەک لە بیاباندا . " جاک ماثیۆی " رەخنەگردەربارەی ئەم فلیمە دەڵێت (ئەم فلیمە وەکو کلیلێکە بۆ بەکارهێنانی ڕۆڵ و نەخشەکانی شێوازی سوریالیزم) دەرهێنەر هەوڵیداوە لەرێی گەمەیەکی سایکۆلۆژیانە دنیای سەراسیمەیی خەون پێشان بدات . وەهەروەها " تێری گلیەم " دەرهێنەرێکی تری ئەمریکیە لە ساڵی ١٩٤٠ لە لۆس ئەنجەلس لە دایک بووە ، تێری لە ساڵەکانی ١٩٦٠ تا ساڵی ١٩٧٠ زۆر بە چڕی ئیشی لەسەر شێوازی سوریالیستی دەکرد ، هەر لەو ساڵانەش بەتایبەت لە ساڵەکانی ١٩٥٠ لەگەڵ ئەکتەری کۆمێدی " ئێرین کۆڤاکس " زنجیرەی تەلەفزیۆنیان دەردەهێنا .
فلیمەکانی ئەم دوو دەرهێنەرە واتە (دەڤید لەنچ و تێری گلیەم) شێوازێکی سوریالیستەیان هەبوو ، لە ڕیزی هەرەسەرەوەی لیستی فلیمەکانی ئەمرۆی ئەمریکی دادەنرێن . وە ڕاگەیاندنی ئەمریکی وەنەبێت تەنها لە فلیمە سینەماییەکان و ڤیدیۆ و زنجیرە تەلەفزیۆنەکانی سوودی لە شێوازی سوریالیستی بینیبێت بەڵکە لە زۆرێک پروپاگەندە و ڕیکلامەکانیشی شێوازی سوریالیستی بەکاردەهێنێت بۆ نموونە کۆمپانیای " نیسان " هەرکاتێک مۆدیلێکی نوێی ئۆتۆمبێل بەرهەم بهێنێت لە ڕیکلامەکانیدا سوود لە شێوازی سوریالیستی دەبینێت .

- بەجیهانبوونی سوریالیزم

سوریالیزم بەرلەهەرشتێک بیرکردنەوەیەکی نوێبوو لە بەرژەوەندی مرۆڤ و بەها مرۆڤایەتیەکاندا بوو ، لەرێگەی جوانکاریەکانی هونەری و ئەدەبی بەگژ ئافاتەکان و نەهامەتیەکانی ژیان دادەچوو .

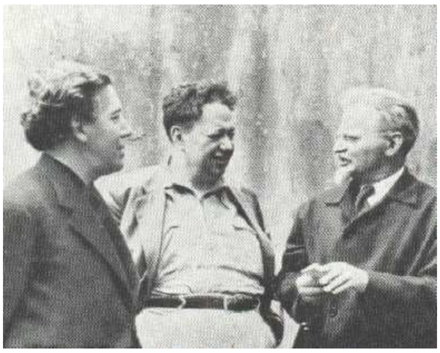

شەڕکردن لەگەڵ واقیع شەڕی هەمیشە و بەردەوامیان بوو ، " گۆڕانی کۆمەڵگە رووەو باشتر " ڕۆشنترین تابلۆی سوریالیستەکان بوو ، بریتۆن و زۆرێک لە هاوبیرانی لە روانگەیەکی سۆشیالیستانەوە لە کێشەکان و کۆمەڵگە و لە پەیوەندیەکانیان دەروانی باوەڕیان وابوو شەرهەڵگیرساندن بە فیتە و مەبەستی چەند کەسانێکی دیاریکراوی سەرمایەدار و خاوەن کارگە وکارخانەکانەوە هەڵدەگیرسێت ، کە بەرژەوەندیان لە شەڕ و لە خوێناویکردنی ئەوانیتردا هەیە . بریتۆن و سوریالیستەکان پێیان وابوو خەڵکی گشتی و کرێکاران پێویستە بە دژی ئەم شەرە دەنگ بەرزبکەنەوە و بە دژی سەرمایەداران هێزی کارخانەکان بوەستننەوە . بریتۆن کەسێکی چالاک و زۆر ئاکتیڤ بوو ، لە ساڵی ١٩٣٨ دەچێتە مەکسیک بۆ بینینی "

لیۆن ترۆتسکی " لەویدا لەگەڵ " ترۆتسکی و بە ئیمزای دیاگۆ ریڤێرا " مانیفێستێک بە هاوبەشی دەنووسنەوە بەناوی (بەرەو هونەری شۆڕشگێڕی) لە ڕوانگەی کۆمۆنیزمەوە بنەماکانی هونەری شۆڕشگێڕی دادەڕێژن لەم مانیفێستەدا هەوڵ دەدەن : ئەوە بە ڕوونی بەرچاو بخەن کەوا لەنێو دنیای پڕکێشمەکێشمی سەرمایەداریدا ، سروشتی حەز و ئارەزووەکانی ناوەوەی تاکی هونەرمەند دژ و ناکۆکە لەگەڵ سروشتی واقیعی دەرەوەی خود ، لە ئاکامدا بەریەککەوتن و ململانێ ڕوودەدات ، ئەم هاودژی و بەریەککەوتن و ناتەباییە بە ئاگاهانە و بێئاگا ، لە پانتایی هونەرەکانیان ڕەنگ دەداتەوە ! وەهەروەها سوریالیستەکان کە سوودیان لە فەلسەفە و شیکارەکانی " کارل مارکس " وەردەگرت لەبەرئەوە نەبوو ، کە کرێکاران لەلایەن سەرمایەدارانەوە دەچەوسێندرێنەوە ، بەڵکو لەبەر ئەوە بوو ، مارکس پاڵپشتی لەگۆڕینی کۆمەڵگە و پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان و دابونەریتە دواکەوتووەکان دەکرد ، هەروەها پاڵپشتی لە هەڵوەشاندنەوەی هاوسەرگیری (زواج) دەکرد . لەشوێن ئەمە ، پاڵپشتی لە ئازادی خۆشەویستی وخوازیاری ستایلێکی خوازراو و ئارەزوومەندانە بوو بۆ ژیان لە ڕاستای ئەمەش پاڵپشتی لە ئازادی سێکس و ئارەزووە مرۆییەکان دەکرد .

سوریالیستەکان لە شەڕی ئەهلی ئیسپانیاش هەڵوێستی جدییان نواند ، شەڕی ئەهلی ئیسپانیا لە ساڵی ١٩٣٦ تا ساڵی ١٩٣٩ بەردەوام بوو ، شەڕەکە ڕەنگدانەوە و کاریگەری هەبوو بەسەر کارە هونەریەکانی هەندێک لە هونەرمەندەکان . بۆ نموونە ئەندرێ ماسۆن لە ساڵی ١٩٣٧ تابلۆیەک دەکێشێ بەناوی (Hour of all) ، ڕێنی ماگریتی " تابلۆیەک دەکێشێ بەناوی (ئاڵای ڕەش) . لەنێو ئەم تابلۆیانەدا ئافات و کارەساتە خوێناویەکان و وێرانبوونی ژیانیان ڕەسم دەکرد ، لەنێویاندا هاوارێکیش بۆ حەقیقەتەکانی ژیان و جوانیەکانیش بەدی دەکرا . وەهەروەها سلفادۆر دالی و گالەی خێزانی هەر زوو لە ساڵی ١٩٣٤ پاریس بە جێدەهێڵن و دەڕۆن بۆ ئیسپانیا بۆ (موحازەرە) گوتنەوە لە شاری " بەرشلۆنە " لە سەردەمی شەڕ کاتێک مانگرتن و خۆپیشان لە سەر شەقامەکان هەڵدەگیرسێ ، سلفادۆر دالی و گالە ڕێگەیان پێنادرێت قسەوباس بۆ خەڵکەکە بکەن بە ناچاری

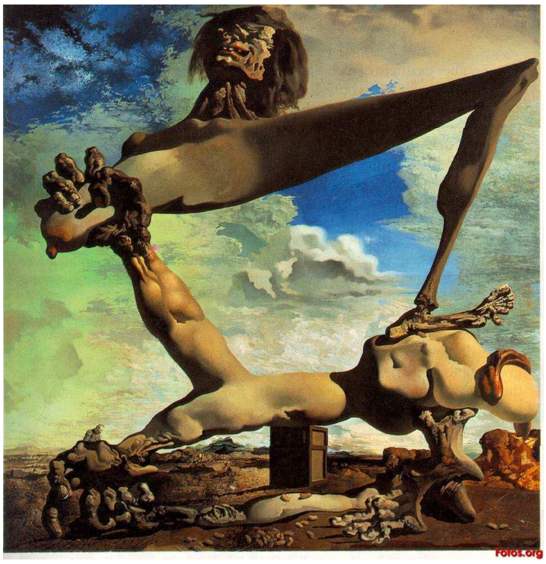

دەگەڕێنەوە پاریس لەویدا سلفادۆر دالی ترس و نیگەرانی و موعاناتەکانی بە دژی شەڕەکە و وەزعە خوێناویەکە لە تابلۆیەکدا دەر دەبڕێت . (هەروەک لەم وێنەیەدا دەیبینن) وەهەر دەربارەی شەڕی ئەهلی ئیسپانیا لەبەرواری ٢٦ی ئەپریلی ١٩٣٧ شاری " گویرنیکا " زۆر درندانە بۆردومان دەکرێت و خەڵکێکی بێژمارەش دەکوژرێن ، وێرانبوونی ئەمشارە لە چەند تابلۆیەکی " پیکاسۆ " ڕەنگ دەداتەوە وە " پول ئیلوارد " یش شیعرێکی هەیە بەناوی سەرکەوتنی " گویرنیکا ! بۆیە سوریالیزم تەنها قوتابخانەیەکی ئەدەبی و هونەری نەبوو بە تەنها بەڵکو لە هەمانکات هەڵگیرساندنی شۆڕشێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی و ڕۆشنبیریش بوو . بۆیە لە کورترین ماوەدا لە ئاستێکی بەرفراوان بڵاوبوویەوە و گەشەیەکی بێوێنەی بەخۆیەوە بینی . لە دەساڵی یەکەم بە زۆربەی زۆری

ولاَتانی ئەوروپا بڵاوبوویەوە ، هونەرمەندان ونووسەران (بەتایبەت هەنەرمەندانی شێوەکاری) زۆرێک لە ولاَتانی وەک ئەلمانیا ، بەریتانیا ، ئیسپانیا ، سویسرا ، نەمسا ، سوید ، پۆلاند ، بولگاریا ، ئیتالیا ، دانیمارک ... و زۆرێک لە ولاَتانی تری ئەوروپا . هەرچەندە سوریالیزم لە پاریس ی فەرەنسا مەشخەڵەکەی هەڵگیرسا ، بەڵام دواتر بە خێراییەکی سەرسوورهێنەر زۆربەی دنیای گرتەوە .. لە ئاسیاش یابان و سۆڤیەت و چەند ولاَتێکی گرتەوە ، لە دەوروبەری ساڵانی ١٩٢٩ و ١٩٣٠ کاریگەریەکانی گەیشتە کیشوەری ئەمریکاش بەرلەو ساڵانەش هۆلیود و سینەمای ئەمریکی تا ئاستێک کاریگەریەکانی سوریالیزمی بەسەرەوە بووە ، ئەگەر کیشوەری ئەمریکا باس لە هەر سێ بەشی بکەین بۆ نموونە / ئەمریکای باکوور کە ولاَتی (کەنەدا) دەگرێتە خۆی هەرزوو نیگارکێشەکانی وەک (مارسێل باربو ، جین بینۆت ، پول بۆردەس ، میمی پارێنت لەگەڵ جین پۆل رۆبیل) ئاوێزانی دنیا و بیرکردنەوەکانی سوریالیزم دەبن ، وە هەروەها لە ولاَتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا (USA) هونەرمەندانی وەک (مان رەی ، دۆرثیا تارنینگ ، کەی سەیگ ، جوزێف کارنیل) باشترین رۆلیان بینی لە بڵاوبوونەوەی سوریالیزم لە ئەمریکا ، پێشتر ئەمریکا لە رێگەی دەنگ و باس و رۆژنامەکان و دەزگاکانی راگەیاندن و کتێب و بڵاوکراوەکانەوە ئاگاداری سوریالیزم دەبوون و لێیەوە فێری شتی نوێ دەبوون بەڵام بە دوای ساڵەکانی ١٩٣٨ بە تایبەت لە دەوروبەری ساڵەکانی جەنگی جیهانی دووەم کە زۆرێک لە ئاکتیڤستانی سوریالیزم وەک (ئەندرێ بریتۆن ، ماکس ئیرنست ، سلفادۆر دالی ، ئەندرێ مارسۆن ، لوڤیس تانگەی) دێن بۆ ئەمریکا و وەکو کۆچبەر لەوێدا دەگیرسێنەوە ، ئیدی نووسەران و هونەرماندانی ئەمریکی راستەوخۆ لە پەیوەندی گەرم دادەبن لەگەڵ سوریالیستەکان بۆیە دامەزرێنەرانی قوتابخانەی (ئەبستراکت ئیمپرێسیۆنیزم) وەک (رۆبێرت مۆثیرڕێک ، ئارشێلی کۆرکێ ، مارک رۆثکۆ ، ئەدۆلف گۆتلیپ لەگەڵ جاکسۆن پۆلۆک) راستەوخۆ لەژێر کەریگەری بریتۆن و برادەرەکانیدا دەبن ، بۆ نموونە جاکسۆن پۆلۆک موعجەب بووبە ئیشەکانی مارسۆن ، ئەمانیش سوودیان لە دەربرینی ئۆتۆماتیزم و داهێنان و شیکارەکانی" فرۆید و کارل یەنگ " دەبینی لەبارەی رووبەری نەستیەوە ، ئەبستراکت لەرووی ستایل و شێوازەوە ناوازە و نامۆ بوو بەتایبەت لە لە پەیوەندی و مامەماڵەکردن لەگەڵ رەنگ دا ، ستایلێکی دیار و نۆرمالیان نەبوو . ئەندرێ بریتۆن لەگەڵ وێنەگر و پەیکەرتاش " دەڤید هێری " زۆر نزیک بوون ، بەردەوام لە

هاوکاریکردنی یەکتری بوون بۆ بڵاوکردنەوەی سوریالیزم لە ئەمریکا . وە پێشانگا تایبەت و هاوبەشەکانی سلفادۆر دالی و ماکس ئیرنست و مارسۆن لە شارەکانی(نیۆرک و فلۆریدا و پیتەرسبۆرگ) سەدا و گاریگەری بێوێنەیان هەبوو ، لە ساڵی ١٩٤٢ ماکس ئیرنست لەگەڵ دۆرثیا تاینینگ یەکتری دەبینن بەدیوای ئاشنابوونی زیاتریان بۆ یەکتری لەگەڵ یەکدا ژیانی هاوسەرێتی پێکدەهێنن . دەربارەی ئەمەریکای لاتینیش ، بە شێوەیەکی گشتی ئەمەریکای لاتین لەسەرەتای سەدەی بیستەم لەژێر کاریگەری

داهێنانەکانی کوبیزم ی پیکاسۆ و یان پۆست ئیمپریسیۆنیزم بە تایبەت پول گۆگان دەبن . دوای گەڕانەوەی " دیاگۆ ڕیڤێرا " بۆ مەکسیک ، دوای ساڵەکانی ١٩٢٠ شێوازە موڕالیەکانی (تابلۆی گەورەی سەر دیوار) ەکانی وەکو شێواز و قوتابخانەیەک دەردەکەوێت و سایە دەکات بەسەر تەواوی ئەمریکای لاتیندا ، لەگەڵ قوتابخانە و تەوژمە نوێیەکانیش هاوکات لەژێر هونەری میللی و ترادیسیۆنە میللیەکان دا دەبن ، بە تایبەت شیعر و مۆسیقا و هونەری شێوەکاری ، بەڵام لەگەڵ پەیدابوونی سوریالیزم بەتایبەت پاش ئەوەی هەموو هونەرمەندانی دادایی پەیوەست دەبن بە سوریالیزم ، ئەم ئالوگۆڕە ڕەنگدانەوەی خۆی دەبێت بەسەر شێوەکارانی ئەمریکای لاتین ، بە تایبەت شێوەکارانی مەکسیک ، وە سەفەرەکەی " بریتۆن " یش بۆ مەکسیک لە ساڵی ١٩٣٨ ، کۆبوونەوە و موحازەرەکانی ئەمەش زیاتر دەبێتە هۆی بڵاوبوونەوەی بیری سوریالیزم لە ئاستێکی بەرفراوانتر ، بۆ نموونە تا ساڵی ١٩٣٨ فریدا کالۆ ئاشنایی‌یەکی ئەوتۆی لەگەڵ سوریالیزم نەبوو ، تا بریتۆن تابلۆکانی دەبینێت پێی دەڵێت (تۆ سوریالیستی) .. فریدا کالۆ لە دیمانەیەک خۆی ئەمە ڕادەگەیەنێت ، هونەرمانده سوریالیستەکانی مەکسیک (لیۆناردۆ کارینگتۆن ، فریدا کالۆ ، ئەلبێرتۆ گیرۆنیلا) لە ئەرجەنتین (ئەنتۆنیۆ بێرنی ، ڕۆبێرتۆ ئیزیین بێرگ) ئەنتۆنیۆ بێرنی لە ساڵی ١٩٢٥ بۆ خوێندن لەلایەن حکومەتی ئەرجەنتین ەوە دەنێردرێتە فەرەنسا ، بۆ ماوەی پێنج ساڵ لەوێدا دەمێنێتەوە ، لە ڕێگەی " لویس ئەراگۆن " ەوە بە سوریالیزم ئاشنا دەبێت . لە بەڕازیل (تارسیلا دو ئەمۆڕال ، ئەنتۆنیۆ هێنریکی) لە بەرازیل بەتایبەت لە ساڵەکانی نێوان ١٩٦٠ تا ١٩٧٠ (Pop Art) بە شێوەیەکی بەرچاو سەرهەڵدەدات " تارسیلا دو ئەمۆڕال " یەکێکە لەو کەسانەی بە خەستی بەم شێوازە کاردەکات ، لەگەڵ ئەوەشدا هونەری پاپ لە ئەمریکای لاتین بەختی بەردەوامبوونی بۆ ماوەیەکی زۆر نابێت . بە دوای جەنگی جیهانی دووەم لە کۆلۆمبیا و شیلی (Neo – Surrealism) دادەهێندرێ ، لە کۆلۆمبیا (تیلسا تۆچی) لە شیلی (ماریۆ کارینۆ ، نیمیسیۆ ئەنتۆنیۆ) تیلسا تۆچی لە ژێر کاریگەریەکانی هونەری (سینی) دادەبێت ، هاوڵدەدات بەهێڵێکی هاوبەش لە نێوان هونەری سینی و ئەبستراکت و سوریالیزم ئیش بکات . ڕاستە بە دوای جەنگی جیهانی دووەم سوریالیزم ئەم دەرکەوتنە و قورسایی‌یەی وەک پێشتری نامێنێت بە هۆی ئەوارەبوون و کۆچکردنی زۆربەی هەڵسووڕاوە چالاکەکانی بەتایبەت کۆچکردنیان بۆ ئەمریکا ، بەدوای

ساڵەکانی ١٩٤٢ (پول ئیلوارد و لویس ئەراگۆن) لە " ئەندرێ بریتۆن " جیا دەبنەوە بە ناوی (پۆست – سوریالیزم) درێژە با چالاکیەکان و نووسینەکانیان دەدەن ، بەڵام بە شێوەیەکی کز و لاواز . وەلەلایەکی ترەوە (ڕێنی چار و ئەنتۆنین ئارتۆد) دستیان بە شێواز و پرنسیپەکانی سوریالیزمەوە گرتبوو ، دەیانەویست وەکو بریتۆن ڕووبەڕووی یاخی بوون و گۆشەگیریەکانی ژیان و ململانێیەکانی دنیا ببنەوە ، لە کۆتاییدا ئەنتۆنین ئارتۆد دەکەوێتە نەخۆشخانە و لە نامەیەکدا ئەوپەڕی نائومێدی خۆی دەردەبڕێت . بەڵام ئەندرێ بریتۆن دوای گەڕانەوەش بۆ فەرەنسا و هەتا دواچرکەکانی ژیانی هەر بەردەوام دەبێت لەسەر بیرکردنەوەکانی خۆی . کاریگەریەکانی سوریالیزم بەدوای جەنگی جیهانی دووەمیش هەتا ڕۆژانی ئەمڕۆش هەر دەمێنێت . لە ئەمریکا جگە لە قوتابخانەی ئەبستراکت لە ساڵی ١٩٦٠ (قوتابخانەی نیۆرک) بۆ شیعر دادەهێندرێ ، شاعیرەکان وەک (جۆن ئەشبیری ، بەربارا گەست ، کەنێث کۆچ ، فرانک ئۆهارا) کاریگاریەکانی سوریالیزم و شێوازەکانی مۆدێرنیزمیان بەسەرەوە دەبێت لەهەمانکاتیش لەژێر کاریگەریە

ناوازەکانی قوتابخانەی ئەبستراکیش دا دەبن . پەیوەندی بەهێزیان دەبێت لەگەڵ جاکسۆن ویلیەم ، کەکەسێکی دیاری نێو قوتابخانەی ئەبستراکت دەبێت . وە لەوسەردەمانەش هونەری پاپ چ لە ئەمریکای لاتین چ لە ولآتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا ، لە برەو و گەشەدان دەبێت . هونەری پاپ شێوازێکی تەواو نوێ و جیاوازە لەگەڵ شێوە هونەرەکانی تر لەلایەن (ئاندی وارهۆل ، رۆی لیچنستۆن ، جەسپێر جۆنس ، رۆبێرت ڕیچەنبێرگ و چەند هونەرمەندێکی تر داهێندرا) ناوەرۆکی وێنەکان لە کێشەکانی دەوروبەر و رۆژانەیان سەرچاوەی دەگرت . بەجۆرێک لە جۆرەکان گەمەکردن بوو لەگەڵ رەنگەکان دا ، یان لەگەڵیەک گونجاندن و دۆبلاژکردنی چەند شتێکی نامۆ بەیەکەوە یان رەنگاورەنگکردنی پۆرتریتی کەسایەتیە ناودارەکان بە تایبەت گۆرانی بێژ و ئەکتەری سینەمایی بۆ نموونە وەک پۆرتریتی " مارلین مۆنرۆ " شێوازی هونەری پاپ بەکاردەهات بۆ نەخشاندنی ئۆفیس و شوێنە گشتیەکان و نەخش ونیگاری سەر شووشەکانی سۆدە و قوتیەکانی خواردن و ئاوی تەماتە زۆر شتی تر . هونەرمەندانی شێوازی پاپ ، بە رێگایەکی نوێ رووبەرووی دنیامان دەکەنەوە ، وەک ئاوێنەیەک ، وێنەکانیان داوەتمان دەکەن تا سەیر بکەین و پرسیار بکەین ! وە هەر لەو سەردەمانەش سینەمای مۆدێرنیزمی ئەمریکی و فەرەنسی تا ئەندازەیەکی زۆر لە پێشکەوتن دابوو ، وە شێوازی سوریالیستی کاریگەری خۆی هەبوو لەنێو دنیای هونەری سینەمادا ، هەتا رۆژانی ئەمرۆش کاریگەریەکان هەر بەردەوامن . لە ساڵی ١٩٩٤ لە کالیفۆرنیای ئەمریکا (پاپ سوریالیزم) لەسەر دەستی " رۆبێرت ویلیەم " سەرهەڵدەدات ، ویلیەم لەمبارەیەوە دەڵێت (ئێمە دەستمان بە شێوازی پاپ سوریالیزم کرد بەو مەبەستەی ، بە شێوەیەکی جیاواز و نامۆ ئیشبکەین کە شێوازەکانی ئێمە لە هیچ شوێنێک نەبیندرانێت) هەر لەم ساڵانەی دوایی لە کەنەدا کتابێک بەناوی (Surreal Eatate : 13 Canadian poets under the influence) کە سیانزە دەنگی نوێی سوریالیزم واتە سیانزە شاعیر هەر یەکێکیان باس لە سوریالیزم دەکەن یان سەرگوزشتە و ئەو هۆکارانەی کە وای لێکردوون سوریالیستانە بیر بکەنەوە و بەم شێوازەش بنووسن ، لەگەڵ ئەمەش هەریەکە و چەند شیعرێکیان دابەزاندووە ، بەدوای ساڵەکانی پەنجا لە بریتۆن پرسیار دەکەن (ئایا هیچ پەشیمانبوونەوەکی هەیە دەربارەی ژیانی خۆی ؟!) ئەویش لە وەڵامدا نەک هیچ پەشیمانبوونەوەیەک دەرنابردرێ بەڵکو پێیوابوو ژیانی پربەپێستی خەونەکانی خۆی بووە ! وە هەتا ئەمرۆش لە هەموو دنیادا هونەرمەندانی شێوەکار دەیانەوێت شوێنپێی هەنگاوەکانی (سلفادۆر دالی و ماکس ئێرنست و رێنی ماگرێتی) هەڵبگرن ، هەتا ئێستاش ئیشەکانی دالی و ئیرنست و هاوبیرەکانیان بەهاونرخێکی بێ هاوتایان هەیە ، بۆ نموونە لە ساڵی ٢٠٠٥ لە مۆزەخانەی فلادیفیا " پێشانگەیەک بۆ تابلۆکانی " سلفادۆر دالی " دەکەنەوە ، دە هەزار میوان سەردانی مۆزەخانەکە دەکەن .." ئان دیتارنەتکۆرت " بەڕیوەبەر و سەرپەرشتیاری مۆزاخانەکە دەڵێت (سلفادۆر دالی ، یەکێک لە ناسراوترین هونەرمەندی شێوەکاری دوێنێ و ئەمرۆیە) " ئەندرێ بریتۆن " لە ٢٨ ی سێپتەمبەری١٩٦٦ی لە پاریس بە نەخۆشی کۆچی دوایی دەکات . لە مەراسیمی ناشتنەکەی

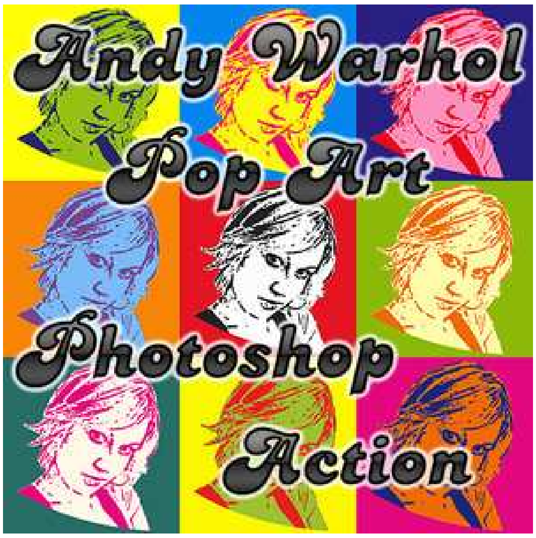

خەڵكێكی زۆر بەدوادا دەڕۆن ، بە پانتایی شەقامەكان لاوان بەتایبەت لاوانی زانكۆ و كۆلیژەكان بە دوایەوە دەبن (ئەو دروشمانەی دەیانگووتەوە) نە لەلایەن ماركس و لینین ، تەنانەت لەلایەن " سارتەر " یشەوە نەبوو ، بەڵكو لەلایەن سوریالیزم و ئەندرێ بریتۆن " ەوە داهێندرا بوون !
سوریالیزم و سوریالیستەكان ، گەنجینە و میراتێكی دەوڵەمەند و پڕبەهایان لە نووسین و تابلۆ و فۆتۆگراف و پەیكەر و فلیم و هونەرەكانی تر بۆ مرۆڤایەتیان بەجێهێشت وە گەورەترین داهێنانیان لە مێژووی چەرخی بیستەم دا كرد . ئێستاش مۆزەخانەكانی ئەمریكا و ئەوروپا پڕاوپڕن لە تابلۆی شێوەكارانی سوریالیست ، وە بەشێوەیەكی بێوێنەش خەڵك ڕوو لەمۆزەخانەكان دەكەن بۆ بینینی تابلۆكان .

٤ ی ئەپریلی ٢٠٠٩

- سەرچاوەكان :

- Syrrealism
  The Road to the Absolute
  By : Anna Balakian - With a new Introduction
- Surrealists and Surrealism (1919-1939)
  By : Gaetan Picon

- Women Artists and the Surrealist Movement
  By : Whitney Chadwick

- The Real World of
  The Surrealists By: Malcolm Haslam

- On Poets and Others
  By: Octavio paz

- Eye On Art (Surrealism)
  By: Hal Marcovits

- ISMS ... Understanding Art
  By: Stephen Little

- Paris and the Surrealists
  Photography By : Michael Woods

- Make It Pop !
  Activities and Adventures in Pop Art By : Joyce Raimondo

- SURREALISM ... The Dream of Revolution
  By : Richard Leslie
- Latin American Art ... of the 20th century
  By: Edward Lucei-

گۆڤاری شێوەكاری ژمارە ٢٤ -

- Surrealism and Cinema
  By : Michael Richardson